

Johannes Aavik kielen esteetikkona¹

Johannes Aavik, saarenmaalaisen kunnankirjurin ja pientilallisen poika, jonka luontaista kielilahjakkuutta ja kielikorvaa ovat kouluneet määrätietoiset kielitieteelliset opinnot ja tutustuminen maailmankirjallisuuteen, kuului vuosisadan alussa virinneeseen Noor-Eesti -liikkeeseen. Tämä sivistyksellinen liike tahtoi julistuksissaan, pyrkimyksissään ja töissään vapauttaa Viron hengenelämän menneisyyden siteistä sekä johtaa sen Euroopan kulttuurin yhteyteen. Viron kieli oli kehitettävä kulttuurikielen tasolle. Kielen uudistusliikkeen johtoon asettui maisteri Aavik, joka oli opiskellut Helsingin yliopistossa kuten useimmat muutkin liikkeen nuorista johtomiehistä. Vuodet 1905—1912 olivat kielen viljelyn itämissä aikaa. Erittäin hedelmällisiä olivat vuodet 1912—1924, jolloin Aavik julkaisi tärkeimmät teoksensa (Keele kaunima kõlavuse poole 1912, Uute sõnade sõnastik 1919, Rahvamurded ja kirjakeel 1920, Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted 1924, Keeleuenduse äärmised võimalused 1924, jne.). Hän on kielimiehenä esteetikko, joka haluaa kehittää kieltään paitsi tarkoituksenmukaisuuteen ja ominnakeisuuteen myös ja ennen kaikkea kauneuteen, mikä edellyttää kielen puhdistamista vierasperäisyyksistä ja sen uudistamista murteiden, suomen kielen ja keinotekoisesti luotujen sanojen avulla. Jo v. 1930 todettiin, että noin 60 % kaikista hänen uudisehdotuksistaan oli muuttunut kirjakielen käyttäjien yleisomaisuudeksi. — 8. 12. 1950 Johannes Aavik täytti 70 vuotta, ja hän jatkaa työtään täynnä suunnitelmia ja tarmoa.

¹ Pitemmän esitelmän ohella Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran järjestämässä juhlakokouksessa 8. 12. 1950 pidetty puhe.

»Kielenuudistajan toiminta on *enemmän* taidetta kuin tiedettä, ja sitä tulee siltä kannalta arvioida.»

J. AAVIK *Rahvamurded* ja kirja-keel, 1920.

J. Aavikin kielenuudistukselliset teokset ja kirjoitelmat sekä hänen 1920-luvun virolaisesta runoudesta kirjoittamansa pitkät ja perusteelliset arvioinnit sisältävät lukuisia esteettisesti sävytettyjä kiteytymiä siitä yhteydestä ja vuorovaikutuksesta, mikä elimellisesti vallitsee toisaalta kansan yleisluonteen ja kielen, toisaalta kielen ja kansallisen kulttuurin ja sen jatkuvuuden välillä. Onhan kunkin kansan kielen perusfunktio kansan syvimmän hengenelämän ilmaiseminen, ja yksityisen älyn toiminta, ajattelu, on sekin vain jotain potentiaalista, kunnes kieli puhutussa tai kirjoitetussa muodossa tekee sen aktuaaliseksi ja muille tajuttavaksi.

Taiteiden arvojärjestelmässä Aavik asettaa kirjallisuuden ensi sijalle. Kirjallisuudessa ilmenee kansan henki monipuolisena ei vain sisällyksessä, so. siinä kuvatuissa aatteissa, tapahtumissa ja mielialoissa, vaan myös kielellisessä asussa, johon sisällys on pukeutunut. Kirjallinen teos, se päämäärä, jota kohti sanataiteilijat pyrkivät, toteutuu ja säilyy kielessä. Selvää siis on, että kielen laatu, sen tarjoamien mahdollisuuksien virheettömyys ja rikkaus on ensiarvoisen tärkeä asia kirjailijoille, joille se on heidän taiteensa väline, mutta myös lukijoille, joihin teos vaikuttaa esteettisenä kokonaisuutena, ja koko kansalle, josta se antaa pettämättömän kuvan.

Nooreestiläisten edelliseltä sukupolvelta perimä viron kieli vuosisatamme alussa oli vielä kehittymätön ja korkeampaan kirjalliseen käyttöön puutteellinen. Sitä onkin runollisesti verrattu karkeaan kotitekoiseen viuluun, jonka tilalle varsinkin silloinen nuori, eurooppalaisen sivistyksen tasolle ponnisteleva kirjailijapolvi toivoi oikeaa arvosoitinta, semmoista minkä kieliltä se luontevammin olisi voinut loihkia ilmi oman henkisen olemuksensa sisällyksen ja poljennon.

Tietenkin kohdistettiin esteettisen viljelyn vaatimus siis myös kieleen. »Ensin kieli, sitten kirjallisuus», oli J. Aavikin periaate, ja hänen näkemyksensä äidinkielestään 1910-luvulla oli, että viron kieli »polveilisi taitajan kynästä notkeana ja rytmillisenä, taipuisana ja soivana, ylpeänä ja värikkäänä, alkuperäisenä ja kultivoituneena yhtaikaa, kohoten kirkkaana tulisoihtuna korkeuteen, pudotellen tavujensa eufonisia helmiä ja vivahdusrikkaan sanastonsa sointuisuutta». Jotta niin pitkälle päästäisiin, kieli olisi uudistettava »kaikin käytettävissä olevin keinoin»: puhdistettava virheellisyyksistä ja vierasvoittoisuudesta, johdettava siihen kansanmurteiden elinvoimaa ja värikkyyttä, lainattava tarpeen mukaan suomen kielestä sekä luotava kaikkia puuttuvia käsitteitä varten foneettisesti ja tyyllisesti kauniita uudissanoja. Kun kielen käymistila sitten parinkymmenen vuoden kuluttua olisi asettunut, kun kielen organismi olisi sulattanut kaikki vustaanottamansa uudet ainekset sopusuhtaiseksi kokonaisuudeksi, silloin voisi vihdoin tapahtua myös »see ilus ja imeväärne asi, mis oleks meie vaimukultuuri väärtuslikemaid õisi: Eesti omapärane stiil».

Virolaisen ihannetyylin esikuvana Aavikilla on lähinnä ranskalainen tyyli, plastillinen ja täsmällinen. Hän sanoo: »Latinalais-kreikkalaiset

sanat, tärkein elementti ranskassa, jotka jo muodoltaankin näyttävät niin sopusuhtaisilta, ovat äärettömän tarkkoja ja kiinteitä, ne ovat kuin kultarahoja, jotka vuosisatojen käytössä ovat hankautuneet yhä kiiltävämmiksi ja arvokkaammiksi. Niille on ominaista erityinen jalous ja yleveys. Samojen käsitteiden nimitykset muissa kielissä ovat usein vain sananousukkaita.»

Tarvittiin todellakin varma esteettinen muotovaisto ja herkkä sointukuulo, jottei viron kieleen sitä rikastettaessa ja uudistettaessa olisi tuotu *sananousukkaita*, vaan ainoastaan kielen alkuperäiseen olemukseen foneettisesti ja tyylillisesti täysin sopeutuvaa uudisainesta.

Johannes Aavikin omasta taiteellisen muotoamisen viettymyksestä ja kyvystä meillä on kyllin vakuuttavia näytteitä, joita hän on julkaissut J. Randverin nimellä. Mutta jo varhain hän ehdoin tahdoin luopui varsinaisesta kirjallisesta luomistyöstä samoin kuin ankarasta tieteellisyydestäkin luovan ja valistavan kielenuudistustyön hyväksi, kunnes kieli saavuttaisi siltä vaadittavan *kulttuurikielen* tason, johon voitaisiin kääntää ja jolla voitaisiin kirjoittaa myös komplisoituneinta ja täsmällisintä kauno- ja tietokirjallista tekstiä. Hän sanoo eräässä kirjoitelmassaan, että tavallisia runoilijoita on aina keskuudessamme ja että viron kielen klusiileja voi tutkia vielä tuhannen vuoden kuluttua; mutta viron *kielikysymyksen* onnistuneeseen ratkaisemiseen oli sopiva yhteiskunnallis-psykologinen pohja tarjolla juuri sinä murrosaikana, jolloin eräs uusi sukupolvi, hänen sukupolvensa, taisteli henkisestä vapaudestaan ja kansansa tulevaisuudesta kulttuurikansojen joukossa. Kielen uudistajana ja luoja J. Aavik joutui kestävästi ja voittamaan suuria vaikeuksia. Mutta hän toimi »intuitionsa salamoiden valaisemana, tulisena, rohkeana ja miltei profeetallisena», joutuen joskus olemaan ehdotuksineen yksin ja ivattuna; useammin kuitenkin häntä kannattivat kirjailijat sekä opiskeleva nuoriso.

Joh. Aavikin esteettinen vaativuus kieleen ja kielen ilmeikkyyteen nähden oli kouliintunut perusteellisessa tutustumisessa maailmankirjallisuuden mestareihin, varsinkin latinalaisiin, ranskalaisiin ja suomalaisiin. Hänen esteettisen makunsa määrääviä piirteitä ovat sisäinen romantiikka ja eksotiikka yhdistyneenä muodon klassillisuuteen ja selvyyteen. Roomalaiset klassikot, symbolisti ja dekadentti Baudelaire, »runoilijain runoilija» Poe, jolla on ilmaisemisen lahja ja selkeä järjestyiskyky, sekä tunnelmallinen ja kirkas Aho, johon hänen henkensä ei ole koskaan kylästynyt, nämä ovat olleet kaiken ikää hänen lempikirjailijoitaan. Kaikkia heitä hän on etevästi virontanut, kuten myös Bourget'ta ja Kallasta. Hän on itse suuresti nauttinut heidän kielensä kauneudesta, jota hän luonnehtii »täsmälliseksi ja kirkkaaksi, henkevyyttä säteileväksi ja ylevää jaloutta huokuvaksi»; noiden kirjailijain kieli on myös »hekumallisen hienostunutta ja tarjoaa sattuvia kuvia ja yllätyksellisiä paradokseja».

Johannes Aavikin omassa kirjoitustavassa, kuten jo sitaateistakin on näkynyt, on vahvaa romantiikan sävyä. Myös tieteelliset teoksensa hän on kirjoittanut hehkuvan innostuksen vallassa. Luemme esim. hänen

»Keeleuenduse äärmised võimalused» -kirjastaan, että sen suunnitelma oli syntynyt jo v. 1914 ja yhä paisuen askarruttanut tekijän mieltä koko ensimmäisen maailmansodan ajan. »Sitten yhtäkkiä se selvisi kaikissa yksityiskohdissaan ja oli kuin ilmestys. Tekijä kantoi sitä itsessään kuin aarretta. Usean vuoden ajan se kiehui, kukki ja soi hänen aivoissaan kuin suurenmoinen sinfonia, kuin ylpeä ja onnellistava runoelma.» Teos ilmestyi v. 1924. Samana vuonna hän julkaisi myös »Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted», sen teoksen, josta kenties parhaiten voi poimia J. Aavikin kielenuudistukselle asettaman esteettisen teorian pääpiirteet. Hän noudattaa kolmea johtavaa periaatetta. *Tarkoituksenmukaisuuden* (sanastollinen rikkaus, merkityksellinen täsmällisyys, ilmaisen selvyys ja suppeus), *alkuperäisyyden* (lauserakenteen degermaanistaminen, partitiivin käytön vähentäminen, uudet sanat lukuisten huonojen käännöslainojen tilalle) ja *kauneuden periaate*, mikä Aavikin mukaan ei suinkaan ole niin subjektiivinen ja mielivaltainen kuin luulisi, vaan estetiikan lakien ohjaama. Niinpä esim. tasasuhtaisuuden laki hylkää useiden lyhyiden tavujen esiintymisen peräkkäin, liian lähekkäiset ja liian usein toistuvat vokaalit *a:n* ja *u:n*, mutta erikoisesti konsonantit *s:n*, *d:n* ja *t:n*, (joita hän sanoo viroon kielessä olevan 13 %). Parannusta saadaan aikaan käyttämällä *i*-monikkoa ja *i*-imperpektiä, lyhyempää illatiivia ja monikon partitiivia sekä noudattamalla uudissanvoja luottaessa kauneuden vaatimuksia.

Johannes Aavikin kielellinen radikaalisuus ei ole jäänyt vain nuoruuden unelmaksi: asiallisen ja liioittelemattoman arvioinnin mukaan 60 % hänen ehdotelmistaan on toteutunut — ja lopun hyväksi tämä viroon kielen esteetikko unelmoi ja toimii vielä 70 vuotta täytettyään. Hän on sanonut lujasti uskovansa, että kielen jatkuva kehitys on samalla jatkuvaa pyrkimystä kielen kauneuteen, kohti kielen esteettistä täydellisyyttä.

Mutta rikkaassa elämässä ja elämäntyössä on monia puolia. Nuorekkaan pystypäisestä Johannes Aavikista voisi puhua paitsi maansa johtavana kielenuudistajana ja kielimiehenä myös innokkaana kansanrunouden tutkijana, valppaana ja itsenäisenä runouden arvostelijana, kirjallisuuden teoreetikkona ja etevänä virontajana, uupumattomana tutustajana eurooppalaiseen henkeen, suomen ja viroon kielen oppikirjojen kirjoittajana, ansioituneena koulumiehenä ja pedagogisena kirjailijana, Viroon kansallisen kulttuurin ideologina, todellisena kansallismielisenä virolaisena, hedelmällisenä heimoaatteen levittäjänä ja horjumattomana eettisenä persoonallisuutena.

EEVA NIINIVAARA